

Marcin Woźniak

Groby i krąg kamienny z Błędowa w pow. wąbrzeskim (dawne Blandau, Kr. Culm)

Światowit : rocznik poświęcony archeologii przeddziewowej i badaniom pierwotnej kultury polskiej i słowiańskiej 9 (50)/B, 169-179

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARCIN WOŹNIAK

GROBY I KRĄG KAMIENNY Z BŁĘDOWA W POW. WĄBRZESKIM (DAWNE BLANDAU, KR. CULM)

W marcu 1876 roku Constantin Florkowski¹ rozkopał amatorsko w pobliżu wsi Błędowo, w powiecie wąbrzeskim (d. Blandau, Kr. Culm), kamienny krąg, prawdopodobnie dziś już nieistniejący (Ryc. 1). W jego centrum znalazł ludzkie pochówki. Rezultaty tych „badań”, wielokrotnie wzmiankowane w literaturze, nie doczekały się pełnej analizy. Zainteresowanie budziła przede wszystkim znaleziona tam moneta oraz kamienny krąg, natomiast nie zwrócono większej uwagi na formę jednego z pochówków, który zasadniczo odbiega od kanonu kultury wielbarskiej (por. VON HIRSCHFELD 1877: 80, 82, tabl. IX:1,1a; OSSOWSKI 1878: 42; 1881: 17, 84–85, 93; *KATALOG...* 1880: 462, 466; *SŁOWNIK...* 1880: 248; LISSAUER 1887: 148; SCHWANDT 1905: 143; BOLIN 1926: 101; PETERSEN 1936: 40; BOHNSACK 1940: 35, przyp. 8, ryc. 8; GUMOWSKI 1958: 107; ŁĘGA 1958: 56; OKULICZ 1970: 436; BURSCHKE 1980: 88; 1996: 147; CIOŁEK 2001: 21; 2007: 16).

Krąg kamienny odkryty w Błędowie miał około 15 m średnicy². Składał się z dwudziestu sześciu niewielkich głazów, ułożonych regularnie w około metrowych odstępach (Ryc. 2). W jego centrum stała duża stela o wysokości 2,4 m i szerokości 1,6 m, obłożona dookoła mniejszymi kamieniami. Pomiędzy nimi znajdowały się dwa niestarannie wykonane naczynia gliniane, wypełnione popiołem i fragmentami przepalonych ludzkich kości³. Około 30 cm poniżej, w piasku, spoczywał szkielet człowieka, ułożony w pozycji wyprostowanej, prawdopodobnie na plecach, zorientowany na osi wschód-zachód, z czaszką na zachód. Po jego prawej stronie, w pobliżu zuchwy („podbródka” wg odkrywcy)⁴, znaleziono monetę cesarza Teodozjusza I (Ryc. 3).

Krąg kamienny reprezentował konstrukcję znaną z obszaru kultury wielbarskiej z okresu wpływów rzymskich (KMIECIŃSKI 1962: 93; WOŁĄGIEWICZ 1977: 43; 1981a: 175–176, ryc. 55; WALENTA 1981: 45–48). W systematyce R. Wołągiewicza odpowiadał on odmianie 1, grupy A, a więc kręgom z głazami nieobwarowanymi mniejszymi kamieniami (WOŁĄGIEWICZ 1977: ryc. 24; 1981a: 175). Spośród większości obiektów tego typu wyróżniał się on rozbudowaną konstrukcją w środku koliska, gdzie zazwyczaj znajdowało się od 1 do 4 wolnostojących głazów.

Ryc. 1. Lokalizacja miejscowości Błędowo, pow. wąbrzeski.

Fig. 1. Location of the village of Błędowo, the Wąbrzesko District.

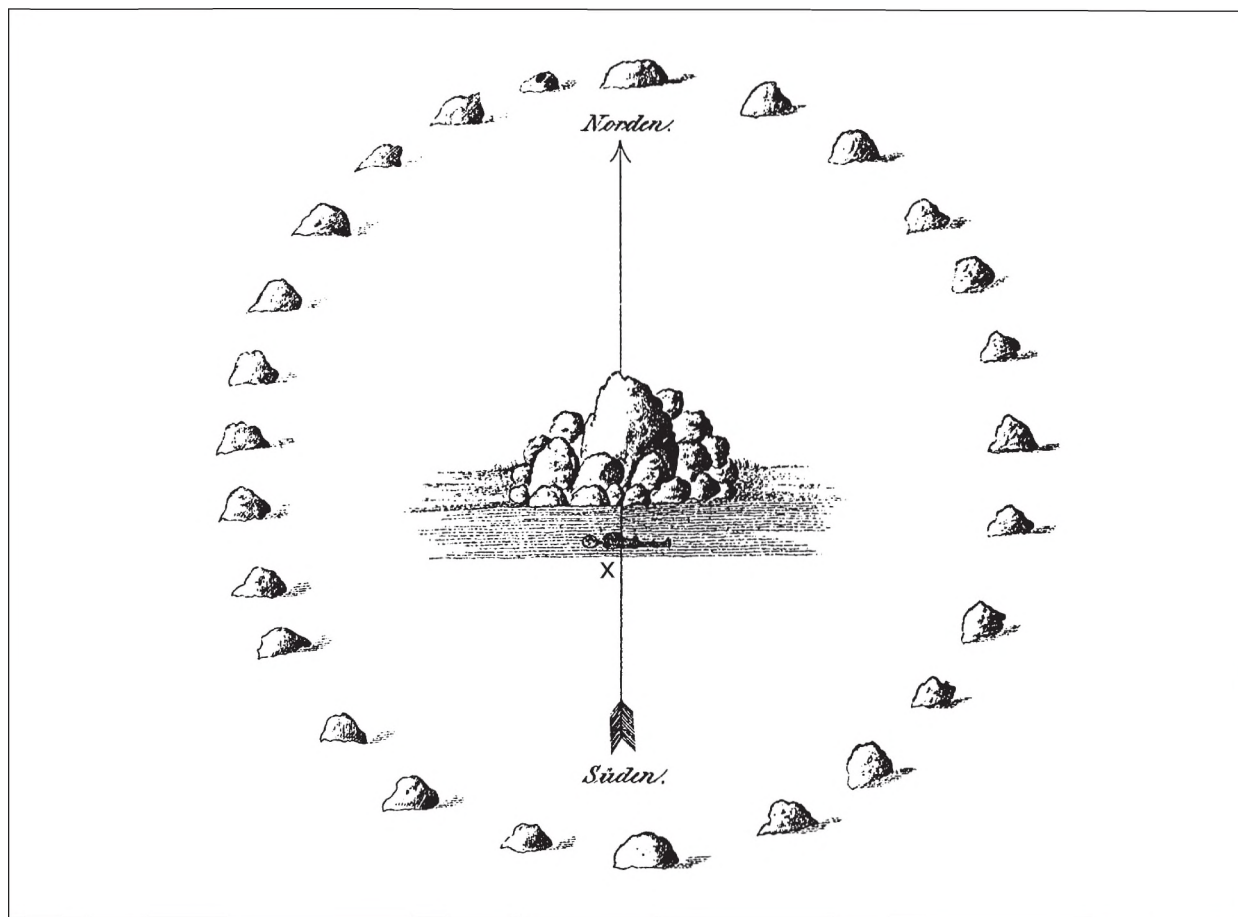
¹ Constantin Florkowski – grudziądzki bibliotekarz i malarz. Od lat 70. XIX wieku prowadził amatorskie badania archeologiczne w okolicach Grudziądza. Był jednym z założycieli grudziądzkiego Towarzystwa Starożytności (*Altertums-gesellschaft*) oraz pierwszym konserwatorem Miejskiego Muzeum Starożytności (*Städtische Museum für Altertum*) w Grudziądzu (WAJLER, SIKORSKA-NO-WACKA 2004: 7–9).

² Ze względu na liczne błędy, przekłamania i nadinterpretacje

pojawiające się już rok po pierwszej publikacji badań w Błędowie, opis grobu i wyposażenia oparto głównie na źródłowej pracy G. von Hirschfelda (1877).

³ [...] 2 irdene Urnen von gelblich brauner Farbe und sehr roher Arbeit, welche Asche und gebrannte Menschenknochen enthielten (VON HIRSCHFELD 1877: 80).

⁴ [...] in der Nähe des Kinns (VON HIRSCHFELD 1877: 80).

Ryc. 2. Błędowo, pow. wąbrzeski. Krąg kamienny z grobem szkieletowym i przybliżoną lokalizacją (x) monety (wg VON HIRSCHFELDA 1877: tabl. IX:1).

Fig. 2. Błędowo, the Wąbrzeźno District. Stone circle with the inhumation grave and an approximate location of the coin (x).

Należy mieć jednak na uwadze, iż skupisko kamieni ułożonych wokół steli mogło mieć charakter wtórny i wynikać z naruszenia pierwotnej konstrukcji przez omówiony niżej młodszy pochówek.

Obiekt z Błędowa jest jedynym założeniem tego typu zarejestrowanym po prawej stronie Wisły⁵. Zlokalizowany był w tej strefie osadnictwa kultury wielbarskiej, gdzie nie było tradycji wznoszenia podobnych konstrukcji (por. WOŁĄGIEWICZ 1981b: 84–87). Być może jest on świadec-

twem bliżej nie sprecyzowanych przesunięć ludności wewnątrz tego ugrupowania kulturowego. Na taką możliwość wskazują nieodległe od Błędowa, jednakże położone już po lewej stronie Wisły – w pow. świeckim, zniszczone w XIX wieku kręgi z okolic nadleśnictwa Dąbrowa, (d. [Oberförsterei] Hagen, Kr. Schwetz) oraz być może z Belna⁶ (d. Belno, Kr. Schwetz) (VON HIRSCHFELD 1887: 80). Obiekty te, wraz z Błędowem, są najdalej wysuniętymi na południowy wschód konstrukcjami tego rodzaju.

⁵ Z obszarów leżących na wschód od Wisły znanych jest kilka kręgów kamiennych z Pojezierza Olsztyńskiego, m. in. Leszcz (d. Hesselicht, Kr. Osterode), Rzepki (d. Rzepken, Kr. Osterode), oba w pow. ostródzkim, oraz Kunki (d. Kuchengut, Kr. Osterode), Wilkowo (d. Wilken, Kr. Allestein), Gryźliny (d. Grieslienen, Kr. Osterode), wszystkie w pow. olsztyńskim (TÖPPEN 1870: 17–25; HOLLACK, PEISER 1904: 9–10). Ich atrybucja kulturowa i chronologia nie są pewne, prawdopodobnie jednak należy je wiązać z kulturą przeworską (CIEŚLIŃSKI 2006: 50–52; 2010: 152–153,

305–306, 308). Cmentarzysko przedhistoryczne, gdzie *przed laty widzieć tam można było całe rzędy kamieni [...] ustawionych w rzędy i koła* zarejestrowano w Ciechocinie, pow. golubsko-dobrzyński (ZIELIŃSKI 1899: 2). Jednak brak jakichkolwiek bliższych informacji o tym stanowisku wyklucza analizę.

⁶ Wizytujący w 1877 roku okolice Belna G. Ossowski stwierdził, że znajdujące się tam kamienie nie mają ze sobą żadnego związku i nie tworzą kręgów (OSSOWSKI 1881: 80).

Ryc. 3. Szkic monety z Błędowa; skala nieznana, zgodna z publikacją źródłową (wg VON HIRSCHFELDA 1877: tabl. IX:1a).

Fig. 3. Sketch of the coin from Błędowo; scale unknown, after the source publication.

Kręgi kamienne na obszarze Pomorza i północnej Wielkopolski datowane są przede wszystkim na młodszy odcinek wczesnego okresu rzymskiego (WOŁĄGIEWICZ 1986: 65; WALENTA 2007: 144–152). Wraz z opuszczeniem tego regionu przez ludność kultury wielbarskiej – najpóźniej u schyłku fazy C_1 – obiekty tego typu nie są już rejestrowane. W związku z tym nie ma podstaw, aby krąg z Błędowa umieszczać w innych ramach chronologicznych.

Pochówki, zarówno szkieletowe, jak i ciałopalne, rejestrowane były w większości kamiennych kręgów (WALENTA 2007: 144–145). Zazwyczaj były ubogo wyposażone, co skutkowało interpretacjami o ich wotywnym charakterze (WOŁĄGIEWICZ 1977: 64–66; 1981a: 176). Jednak w przypadku obiektu z Błędowa okoliczności były odmienne. Moneta Teodozjusza I pozwala datować pochówek szkieletowy na stadium C_3 – D ⁷, a więc znacznie później niż sam krąg, co wyklucza bezpośredni związek obu obiektów. Nie można być natomiast pewnym chronologii obu naczyń glinianych, opisanych jako popielnice. Zdaniem G. von Hirschfelda technika ich wykonania wskazuje, iż pochodziły one z czasów przed naszą erą⁸. Jednak pozycja straty-

graficzna naczyń sugeruje, że zdeponowano je nie wcześniej niż odkryty pod nimi szkielet. Oczywiście znane są też przypadki powtórnego „chowania” starszych grobów, naruszonych podczas budowy późniejszych obiektów – np. krąg w Leśnie, st. 1, pow. chojnicki (WALENTA 2007: 140, 145).

Pochówek szkieletowy odkryty w Błędowie odbiega od zwyczajów pogrzebowych, jakim hołdowała ludność kultury wielbarskiej (por. WOŁĄGIEWICZ 1981a: 151–153). Osobnik złożony został na osi wschód–zachód, z głową na zachód. W ten sposób zorientowano jedynie kilka grobów, głównie z wczesnego i początków młodszeo okresu rzymskiego (MARGOS 2000; NATUNIEWICZ-SEKULA 2007). W późnym okresie rzymskim i wczesnym odcinku okresu wędrówek ludów nie zaobserwowano podobnych przypadków w kulturze wielbarskiej⁹. W tym czasie groby na osi wschód–zachód rejestrowane są w kulturach czerniachowskiej i Sintana de Mureş (SYMONOVIČ, KRAVČENKO 1983: 15–16; NIKITINA 1985, 86–87; MĄCZYŃSKA 1996; LEVIN-SCHI 1999: 24, 29; MAGOMEDOV 2001: 26–27; PETRAUSKAS 2009). Mniej licznie spotykane są też na innych obszarach europejskiego Barbaricum, m. in. na Słowacji (np.

⁷ Datowanie zespołów grobowych wyłącznie na podstawie daty emisji monet wymaga zachowania dużej ostrożności przy formułowaniu wniosków. Znane są bowiem liczne przykłady znacznej różnicy czasowej pomiędzy datą wybitcia numizmatu a momentem jego depozycji. W przypadku okazu z Błędowa na stosunkowo krótki okres obiegu monety może wskazywać wyrazistość przedstawień i legend, czyli przypuszczalnie niewielki stopień zużycia. Co prawda dysponujemy jedynie szkicem zabytku, wykonanym przez C. Florkowskiego, nie ma jednak podstaw sądzić, iż nie odpowiadał on stanowi faktycznemu. Inne rysunki tego malarza przedstawiające zabytki archeologiczne, dla których dyspo-

nujemy fotografiami porównawczymi, cechują się dużym realizmem i dbałością o oddanie szczegółów (por. WAJLER, SIKORSKA-NOWACKA 2004: 80–82).

⁸ *Das Urnengrab gehört nach der Technik der in Scherben noch vorhandenen Gefäße den Zeiten vor Chr. Geb. an* (VON HIRSCHFELD 1877: 80).

⁹ Na cmentarzysku kultury wielbarskiej w Cecelach, pow. siemiatycki, użytym od fazy B_2/C_1 do C_3 – D , odkryto cztery małe groby szkieletowe, zorientowane na osi wschód–zachód (JASKANIS 1996: 92). Niestety wszystkie pozbawione były wyposażenia, na podstawie którego można by określić ich chronologię.

Bešeňov, okr. Nové Zámky – KOLNIK 1961: 220, ryc. na s. 222), czy też w Niemczech (np. Neuenkirchen-Döring-wort, Lkr. Cuxhaven – BEMMANN, VOß 2007: 16–22, ryc. 15, 16). Na cmentarzyskach kultur czerniachowskiej i Sintana de Mureş groby o orientacji zachodniej związane są zazwyczaj z młodszymi fazami użytkowania nekropoli (MAGOMEDOV 2001: 27, 38), z reguły też są one ubożej wyposażone niż te zorientowane na osi północ-południe (SYMONOVIC, KRAVČENKO 1983: 15–16; MAGOMEDOV 2001: 27). Fakt ten został zinterpretowany przez niektórych badaczy jako dowód pojawienia się na tych terenach chrześcijaństwa (IONITA 1997: 165–166; por. MAGOMEDOV 2001: 38). Niestety, ta atrakcyjna hipoteza nie może być zweryfikowana w przypadku pochówka z Błędowa. Wyraźnie rysujące się w materiale archeologicznym przesunięcia grup ludzkich w początkach okresu wędrówek ludów, przejawiające się m. in. zmianami struktury osadniczej na obszarze całej barbarzyńskiej Europy, zaowocowały z jednej strony częściową akulturacją, z drugiej zaś pojawieniem się na pewnych obszarach elementów odmiennych, nietypowych dla miejscowych społeczności (ostatnio szerzej na ten temat – TEJRAL 2000). Niewykluczone, iż pochówek z Błędowa jest śladem podobnych procesów.

Interesująca jest też odkryta przy szkielecie brązowa moneta¹⁰ (Ryc. 3):

Ae 2, Teodozjusz I, 383–388, Kyzikos; Av: DN THEODO-SIVS PF AVG, popiersie cesarza w perelkowym diademie, draperii i zbroi, p.; Rv: VIRTVS E-XERCITI, cesarz stojący frontalnie, głowa zwrócona w p., trzyma *labarum* w prawej i glob w lewej ręce, lewa noga oparta na kłęczącym jeńcu; Odc: SMKB; RIC IX: 245, nr 25(b).

Obecność tak późnego numizmatu w grobie kultury wielbarskiej jest zupełnie wyjątkowa. Zwyczaj umieszczania monet w pochówkach tej kultury notowany jest przede wszystkim w fazach C_{1b}–C₂ (BURSCHE, OKULICZ-KOZARYN 1999: 147–153) i zanika wraz ze schyłkiem tego okresu. Znaleźiska późniejsze, z fazy C₃–D, które można wiązać z pochówkami, rejestrowane są sporadycznie (por. KOKOWSKI 1984; 1991; CIOŁEK 2001; ROMANOWSKI 2007: 35–36). W grobie 609 z Niedanowa, pow. nidzicki, datowanym

dwoma sprzączkami o pogrubionych ramach, typów H11 i H14 wg R. Madydy-Legutko (1987), znaleziono antoninian Maksymiana Galeriusza z lat 295–299 (ZIEMIŃSKA-ODOJOWA 1999: 104–105, tabl. CCXVI, CCXVII). Najwcześniej na stadium C₂, a prawdopodobnie dopiero na początek fazy na C₃–D, należy datować podwójny grób 8 z cmentarzyska w Pruszczu Gdańskim, st. 5, pow. gdański. Przy szkielecie B, wyposażonym m. in. w późną zapinkę kuszowatą z podwiniętą nóżką, zbliżoną do typu Almgren 162, znaleziono pięć denarów z II wieku (PIETRZAK, ROZNOWSKI 1996: 194–195, ryc. 3; PIETRZAK, ROZNOWSKI, CYMEK 2008: 244–246, ryc. 3). Podobnie datowany jest kurhan I w Pielgrzymowie, w którym odkryto m. in. brązową monetę i subreat (?) Hadriana (BOHNSACK 1938: 76, ryc. 22:12). Rzekomo z grobu popielnicowego z Mierzyna, pow. wejherowski (d. Mersin, Kr. Lauenburg), spoza zwanego obszaru kultury wielbarskiej w fazie cecelskiej, pochodzą dwa bliżej nieokreślone „bizantyjskie” brązy, prawdopodobnie z IV lub V w. n.e. (BERICHT... 1878: 56; CIOŁEK 2007: 132). Z cmentarzysk pochodziły też IV-wieczne monety z Modły, pow. mławski (ANDRZEJOWSKI 2006: 19), oraz być może z Garbiny, pow. braniewski (d. Willenberg, Kr. Braunsberg) (CIOŁEK 2001: 64; CIEŚLIŃSKI 2010: 236)¹¹.

Położenie monet w grobach szkieletowych kultury wielbarskiej w większości przypadków jest nieznanne (BURSCHE, OKULICZ-KOZARYN 1999: 147). Zazwyczaj wykorzystywane były one jako ozdoby lub amulety (BURSCHE, OKULICZ-KOZARYN 1999: 147–148; CIOŁEK 2008: 157–160). Wzmiankowane wyżej egzemplarze z grobu 8 w Pruszczu Gdańskim, st. 5, odkryte w pobliżu miednicy, zapewne noszone były w sakiewce przy pasie (por. BURSCHE 2010: 201–202); prawdopodobnie spełniały one za życia właściciela funkcję przedmiotów użytkowych, np. jako źródło surowca (BURSCHE 2010: 201–203). Niektóre monety z zespołów kultury wielbarskiej, szczególnie te bez otworu, zapewne pełniły też rolę daru grobowego, tzw. obola Charona (por. BURSCHE, OKULICZ-KOZARYN 1999: 152–153). Być może podobną funkcję pełniła moneta znaleziona w Błędowie, którą odkryto w pobliżu podbródka.

¹⁰ A. Bursche błędnie określa mennicę jako Nikomedię (BURSCHE 1980: 88; 1996: 147); natomiast R. Ciołek (2001: 21; 2007: 16), prawdopodobnie przez pomyłkę, klasyfikuje zabytek jako typ RIC 25c, tj. Ae 2 Arkadiusza (por. RIC IX: 245, nr 25c). Za konsultację przy określeniu monety i jej opisie dziękuję mgr. Tomaszowi Więckowski z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

¹¹ Moneta (follis Konstantyna I/Kryspusa) została znaleziona w 1879 roku, prawdopodobnie przez ucznia gimnazjum – Volckmanna, który podarował ją Muzeum Miejskiemu w Elblągu (DORR 1894: 64). Pierwsze wzmianki wiążące numizmat z nekropolą kultury wielbarskiej w Garbinie (por. CIEŚLIŃSKI 2010:

235–236 – tam wcześniejsza literatura), pochodzą dopiero z pracy Emila Hollacka (1908: 182), powstałej blisko 30 lat po odkryciu zabytku. Stawia to pod znakiem zapytania jego pochodzenie z nekropoli znanej już w momencie odkrycia monety. Rzekomo także w okolicach cmentarzysk kultury wielbarskiej znaleziono V-wieczne solidy Walentyniana III i Teodozjusza II, odkryte w Lignowych Szlacheckich, pow. tczewski (d. Adlig Liebenau, Kr. Marienwerder), oraz Elblągu-Polu Nowomiejskim, pow. elbląski (d. Elbing Neustädter Felde, Lkr. Elbing) (CIOŁEK 2001: 47, 109), jednakże ich związek z tymi stanowiskami jest niepewny (por. LISSAUER 1887: 157; DORR 1894: 62–63).

Znaleziska monet brązowych z drugiej połowy, a właściwie z ostatniej ćwierci IV wieku n.e., są na obszarze objętym osadnictwem kultury wielbarskiej nieliczne (por. GODŁOWSKI 1981: 98, ryc. 23; KOKOWSKI 1984; CIOŁEK 2007; ROMANOWSKI 2007); większość to egzemplarze odkryte luźno, rzadziej pojedyncze okazy wchodzące w skład większych zespołów o różnym charakterze (np. skarby, znaleziska gromadne). Skupiają się one prawie wyłącznie w strefie A osadnictwa tej kultury, tj. na Pomorzu Gdańskim, Wysoczyźnie Elbląskiej i w północnej części Ziemi Chełmińskiej. Są to jedne z najpóźniejszych importów rzymskich rejestrowanych na terenie kultury wielbarskiej. Wydaje się, że można je wiązać nie tylko z kontaktami o charakterze handlowym (por. CIOŁEK 2003: 32–33). Odmierna sytuacja polityczna w końcu IV wieku, której rezultatem była bitwa pod Hadrianopolem oraz jej następstwa, pozwalają spojrzeć na znalezisko z Błędowa w nieco innym świetle. W październiku 382 r. doszło do zawarcia traktatu pokojowego (*foedus*) pomiędzy Teodozjuszem I a gocką arystokracją. W wyniku jego postanowień, w zamian za ochronę granic i dostarczanie wojska, Goci zostali obywatelami Cesarstwa, otrzymali możliwość osiedlenia się w Mezji oraz przysługiwały im – jako *foederati* – coroczne subsydia pieniężne (STRZELCZYK 1984: 176–177; WOLFRAM 2003: 158–159). Z drugiej strony, od 380 r. decyzją cesarza Gracjana, na prawach sprzymierzeńców w prowincjach *Pannonia Valeria* i *Pannonia II* przebywali Ostrogoci (WOLFRAM 2003: 157, 291), wykorzystani m.in. w latach 80. IV wieku przez Teodozjusza I w bitwach z uzurpatorem Magnusem Maksymusem pod Siscią i Poetovio (WOLFRAM 2003: 161, 291). Być może interesująca moneta stanowi ślad sum wypłacanych Gotom za ich służbę sojuszniczą, któ-

rych wartość osiągnęła apogeum w V w. n.e. (por. BURSCHE 1988: 46; 1996: 133–134; CIOŁEK 2003: 33–34). Na taką możliwość, w kontekście znalezisk z terenu kultury czerniachowskiej, zwracał uwagę B. Magomedov (2008: 173–174).

Pochówek z Błędowa należy chyba wiązać z oddziaływaniami docierającymi na Pomorze z terenów kultury czerniachowskiej lub Sintana de Mureș. Powiązania ze strefą nadczarnomorską i naddunajską u schyłku okresu rzymskiego i w początkach okresu wędrówek ludów są dobrze poświadczone w materiałach kultury wielbarskiej. Manifestują się one przede wszystkim w napływie importów przemysłowych, głównie grubościennych szkieł zdobionych szlifem, w mniejszym zaś stopniu innych elementów (WERNER 1988). W przypadku omawianego grobu szkieletowego nie jest wykluczony nawet fakt obecności przybywsza z południa – taką możliwość sugeruje nietypowa dla miejscowych zwyczajów forma pochówka. Przypuszczenie to pośrednio wspierają najnowsze odkrycia z Pruszcza Gdańskiego, st. 5. W podwójnych grobach nr 8 i 12 zidentyfikowano m.in. szczątki osób o budowie kośćca bliższej ludności kultury czerniachowskiej niż wielbarskiej (PIETRZAK, ROZNOWSKI 1996: 195–196)¹².

Odkrycia ostatnich lat oraz reinterpretacja starszych znalezisk zarejestrowanych na obszarze Ziemi Chełmińskiej zmieniają wizerunek osadnictwa kultury wielbarskiej na tym terenie u schyłku okresu rzymskiego i w początkach okresu wędrówek ludów (C₃-D) (por. GODŁOWSKI 1985: 122). Rewelacyjne rezultaty badań cmentarzyska w Węgrowie, pow. grudziądzki (ostatnio – KURZYŃSKA 2008, tam dalsza literatura), pojedyncze materiały rejestrowane na innych nekropolach¹³ oraz stosunkowo liczne

¹² W przypadku grobu 12 przedstawioną interpretację wspierają też odkryte zapinki, całkiem obce wytwórczości ludności kultury wielbarskiej. Dwie z nich to bardzo charakterystyczne okazy z podwiniętą nóżką, wąskim kabłąkiem i wielokrotnie owiniętym wokół kabłąka drucikowatym zakończeniem nóżki (PIETRZAK, ROZNOWSKI, CYMEK 2008: 248, ryc. 4:2,3), o najlepszych analogiach na cmentarzysku kultury Sintana de Mureș w Independența, jud. Ialomița (Rumunia), grób 33 (IONITA 1992: 81, ryc. 5:1); trzecia, zbliżona do typu A.169 (PIETRZAK, ROZNOWSKI, CYMEK 2008: 248, ryc. 4:5), nawiązuje do wydzielonego przez A. Kokowskiego typu Hănești, który wiązany jest głównie z kulturą Sintana de Mureș (KOKOWSKI 1999).

¹³ Np. Linowo, pow. grudziądzki, grób 11 ze sprzączką z pogrubioną ramą (BOKINIEC, SOSNOWSKI 2001: 152, ryc. 2/11:4); Podwiesiek, pow. chełmiński (d. Podwitz, Kr. Culm), z grobu (?) – żelazna zapinka typu *Biigelknopffibel* (BLUME 1912: 37–38); Toruń, st. 234 – zapinka gąsienicowata i zapinka zbliżona do typu A.162 (BOKINIEC 1993: 93); być może też Papowo Toruńskie, pow. toruński (d. Papau, Kr. Thorn) – gliniana waza wykonana na kole, datowana na IV wiek (SCHINDLER 1940: 146; BOKINIEC

2002: 131), i Nowa Wieś Chełmińska, pow. chełmiński (d. Neudorf, Kr. Kulm), skąd pochodzą m.in. brązowa zapinka kuszowata z podwiniętą nóżką, o płaskim, taśmowatym kabłąku (BLUME 1915:15) oraz – być może z tego samego stanowiska – nietypowa (*abweichend*) misa typu 10a wg R. Schindlera, zdobiona ornamentem imitującym szlify na szklanych naczyniach (*m. imitiert. Glasschliffdellen*) (SCHINDLER 1940: 148). Niezwykle intrygujące materiały, stanowiące pierwotnie część kolekcji *Königl. Gymnasium* w Brodnicy (d. Strasburg), a następnie przekazane do *Westpreussisches Provinzial-Museum* w Gdańsku, odkryto w 1901 r. podczas prac ziemnych w Kowalewie Pomorskim, pow. golubsko-dobrzyński (d. Schönsee, Kr. Briesen). Spośród znalezionych tam przedmiotów na szczególną uwagę zasługują dwie małe sprzączki o owalnych jednodzielnych ramach i prostokątnych skuwkach i – w co najmniej jednym przypadku – ozdoby na nasady kolca (*AMTLICHER BERICHT...* 1902: 53; BLUME 1915: 34, 162). Wg E. Blumego (1915: 162) zabytki znalezione w Kowalewie reprezentowały formy wschodnie, sambijsko-natangijskie, a więc – wg obecnej terminologii – charakterystyczne dla kultury Dollkeim/Kovrovo (NOWAKOWSKI 1996).

znaleziska monet z IV wieku (CIOŁEK 2007: mapa 6) świadczą o kontynuacji – w tym czasie rozproszonego – osadnictwa, a stosunkowo niewielka liczba stanowisk może po części wynikać z braku zaawansowanych badań archeologicznych¹⁴. Liczne elementy wskazujące na intensywne powiązania tego regionu z południowo-wschodnią Europą¹⁵ dowodzą istotnej roli miejscowej społeczności w kontaktach ze światem zewnętrznym. W obraz ten znakomicie

wpisuje się grób szkieletowy odkryty w kamiennym kręgu w Błędowie.

Mgr Marcin Woźniak
Muzeum Starożytnego Hutnictwa Mazowieckiego
im. Stefana Woydy w Pruszkowie
marcin.wozniak@yahoo.pl

Literatura

Skrót

RIC IX – J.W.E. Pearce, *Roman Imperial Coinage*, t. IX: *Valentinian I – Theodosius I*, London 1951.

AMTLICHER BERICHT...

1902 „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreussischen Provinzial-Museum” XXII (1901).

ANDRZEJOWSKI J.

2006 *Nekropola ze schyłku starożytności w Modle koło Mławy*, (w:) W. Nowakowski, A. Szela (red.), *Pogranicze trzech światów. Kontakty kultur przeworskiej, wielbarskiej i bogaczewskiej w świetle materiałów z badań i poszukiwań archeologicznych*, Światowit Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages XIV, Warszawa, 15–44.

BEMMANN J., VOß H.-U.

2007 *Anmerkungen zur Körpergrabsitte in den Regionen zwischen Rhein und Oder vom 1. bis zur Mitte des 5. Jahrhunderts n. Ch.*, (w:) A. Faber i in. (red.), *Körpergräber des 1.–3. Jahrhunderts in der Römischen Welt. Internationales Kolloquium Frankfurt am Main 19.–20. November 2004*, „Schriften des Archäologischen Museums Frankfurt” 21, 153–183.

BERICHT...

1878 [b.a.], *Bericht der naturforschenden Gesellschaft zu Danzig über die Entstehung und Thätigkeit ihrer Section für Anthropologie, Ethnologie etc.*, „Schriften der Naturforschenden Gesellschaft in Danzig” IV/1, 1–73.

BLUME E.

1912 *Die germanischen Stämme und die Kulturen zwischen Oder und Passarge zur römischen Kaiserzeit. Teil I: Text*, Mannus-Bibliothek 8, Würzburg.

¹⁴ Na fakt ten zwracał uwagę już K. Godłowski (1985: 122). Znaczna część znalezisk to przypadkowe odkrycia sprzed I wojny światowej i okresu międzywojennego. Stan badań nad tym obszarem podsumowały ostatnio M. Kurzyńska (2001) i E. Bokinić (2002).

¹⁵ Referat M. Kurzyńskiej, zatytułowany *Ponadregionalne elemen-*

ty kulturowe uchwycone na cmentarzyskach kultury wielbarskiej w późnym okresie wpływów rzymskich i wczesnej fazie wędrówek ludów w północno-wschodniej części ziemi chełmińskiej, wygłoszony podczas sympozjum pt. „Kontakty ponadregionalne kultury wielbarskiej. Przemiany kulturowe w okresie wpływów rzymskich na Pomorzu”, w dniu 20 października w Gdańsku.

- 1915 *Die germanischen Stämme und die Kulturen zwischen Oder und Passarge zur römischen Kaiserzeit. Teil II: Material*, Mannus-Bibliothek 14, Würzburg.
- BOHNSACK D.
 1938 *Die Germanen im Kreise Neidenburg unter Berücksichtigung der neusten Funde*, „Alt-Preußen” 3/3, 67–79.
 1940 *Ostgermanische Gräber mit Steinpfeilern und Steinkreisen in Ostdeutschland*, „Gothiskandza” 2, 22–36.
- BOKINIEC E.
 1993 *Dwie osady z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich w Toruniu, stan. 233 i 234*, (w:) J. Chudziakowa (red.), *Badania archeologiczne ośrodka toruńskiego w latach 1989–1992*, Toruń, 91–94.
 2002 *Ziemia Chetmińska od młodszego okresu przedrzymskiego po okres wędrówek ludów*, (w:) B. Wawrzykowska (red.), *Archeologia Toruńska. Historia i teraźniejszość. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej z okazji 140-lecia muzealnych zbiorów archeologicznych w Toruniu, Toruń 16–17 maja 2002*, Toruń, 121–135.
- BOKINIEC E., SOSNOWSKI W.
 2001 *Wstępne wyniki badań cmentarzyska kultury wielbarskiej w Linowie, gm. Świecie n/Osą, woj. kujawsko-pomorskie, stanowisko 6*, „Wiadomości Archeologiczne” LIV (1999–2001), 147–152.
- BOLIN S.
 1926 *Fynden av romerska mynt i det fria Germanien*, Lund.
- BURSCHE A.
 1980 *Dawne znaleziska monet rzymskich w świetle nowych badań*, „Wiadomości Numizmatyczne” XXIV/2, 82–93.
 1988 *Kontakty Cesarstwa Rzymskiego z ludnością kultury wielbarskiej w III i IV w. w świetle źródeł numizmatycznych*, (w:) J. Gurba, A. Kokowski (red.), *Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim*, t. I, Lublin, 37–50.
 1996 *Later Roman-Barbarian Contacts in Central Europe. Numismatic Evidence*, Studien zu Fundmünzen der Antike 11, Berlin.
 2010 *Monety rzymskie z Illerup Ådal*, (w:) A. Urbaniak i in. (red.), *Terra Barbarica. Studia ofiarowane Magdalenie Mączyńskiej w 65. rocznicę urodzin*, Monumenta Archaeologica Barbarica, Series Gemina II, Łódź – Warszawa, 197–210.
- BURSCHE A., OKULICZ-KOZARYN J.
 1999 *Groby z monetami rzymskimi na cmentarzysku kultury wielbarskiej w Węklicach koło Elbląga*, (w:) J. Andrzejowski (red.), *COHMLAN. Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Eropie Środkowej dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin*, Warszawa, 141–163.
- CIEŚLIŃSKI A.
 2006 *Nekropola w Olsztynie. Zagadnienie północnego zasięgu kultury przeworskiej na pograniczu Mazowsza i Warmii we wczesnym okresie rzymskim*, (w:) W. Nowakowski, A. Szela (red.), *Pogranicze trzech światów. Kontakty kultur przeworskiej, wielbarskiej i bogaczewskiej w świetle materiałów z badań i poszukiwań archeologicznych*, Światowit Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages XIV, Warszawa, 45–59.
 2010 *Kulturelle Veränderungen und Besiedlungsläufe im Gebiet der Wielbark-Kultur an Eyna, Pastęka und oberer Drwęca*, Berliner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 17, Berlin.
- CIOŁEK R.
 2001 *Katalog znalezisk monet rzymskich na Pomorzu*, Światowit Supplement Series A: Antiquity VI, Warszawa.
 2003 *Die römischen Münzfunde in Pommern*, „Wiadomości Numizmatyczne” 47/1, 25–39.
 2007 *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Polen. Pommern*, Collection Moneta 67, Wetteren.
 2008 *Ein Beitrag zur Funktion römischer Münzen in der Wielbark und in der Przeworsk-Kultur*, (w:) A. Bursche, R. Ciołek, R. Wolters (red.), *Roman Coins Outside the Empire. Ways and Phases, Context and Functions*, Collection Moneta 82, Wetteren, 157–169.
- DORR R.
 1894 *Uebersicht über prähistorischen Funde im Stadt- und Landkreise Elbing (Reg.-Bez. Danzig, Provinz Westpreussen). II Theil*, Beilage zum Programm des Elbinger Real-Gymnasiums. Ostern 1894, Programm No. 47, Elbing.

GODEŁOWSKI K.

1981 *Okres wędrówek ludów na Pomorzu*, „Pomorania Antiqua” X, 65–129.

1985 *Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i okresie rzymskim*, Polska Akademia Nauk – Oddział w Krakowie. Prace Komisji Archeologicznej 23, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.

GUMOWSKI M.

1958 *Moneta rzymska w Polsce*, „Przegląd Archeologiczny” X, 87–149.

VON HIRSCHFELD G.

1877 *Die Steindenkmale der Vorzeit und ihre Bedeutung*, „Zeitschrift des historischen Vereins für Regierungsbezirk Marienwerder” 2, 55–98.

HOLLACK E.

1908 *Erläuterungen zur vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreußen*, Glogau – Berlin.

HOLLACK E., PEISER F.E.

1904 *Das Gräberfeld von Moythienen*, Königsberg.

IONITA I.

1992 *Die Fibeln mit umgeschlagenem Fuss in der Sîntana-de-Mureş-Černjachov-Kultur*, (w:) E. Straume, E. Skar (red.), *Peregrinatio Gothica III*, Universitetets Oldsaksamlings Skrifter, Ny rekke 14, Oslo, 77–90.

1997 *Archéologie des Goths en Roumanie: paganisme et christianisme*, (w:) M. Rouche (red.), *Clovis, histoire et mémoire. Actes du Colloque International d'Histoire de Reims, du 19 au 25 septembre 1996*, t. 1: *Clovis et son temps, l'événement*, Paris, 159–170.

JASKANIS J.

1996 *Cecele. Ein Gräberfeld Wielbark-Kultur in Ostpolen*, Monumenta Archaeologica Barbarica II, Kraków.

KATALOG...

1880 [b.a.], *Katalog der Ausstellung Prähistorischer und Anthropologischer Funde Deutschlands zu Berlin vom 5.–21. August 1880*, Berlin.

KMIECIŃSKI J.

1962 *Zagadnienie tzw. kultury gocko-gepidzkiej na Pomorzu Wschodnim w okresie wczesnorzymskim*, Acta Archaeologica Lodziensia 11, Łódź.

KOKOWSKI A.

1984 *Monety antyczne na Lubelszczyźnie*, „Wiadomości Numizmatyczne” 28, 27–54.

1991 *Lubelszczyzna w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*, Lublin.

1999 *Zapinki typu Haneşti. Z badań nad młodszą fazą dziejów kultur kręgu gockiego*, „Światowit” I (XLII)/B, 123–127.

KOLNIK T.

1961 *Pohrebisko v Bešeňove*, „Slovenská archeológia” 9, 219–300.

KURZYŃSKA M.

2001 *Północna część ziemi chełmińskiej w starożytności*, (w:) A. Kola (red.), *Archeologia Północnej Części Ziemi Chełmińskiej*, Grudziądz, 19–70.

2008 *Knochenanhänger aus dem Brandgrab 44 von Wegrowo, Fdst. 11, Kr. Graudenz*, (w:) B. Niezabitowska-Wiśniewska i in. (red.), *The Turbulent Epoch. New Materials from the Late Roman Period and the Migration Period*, t. II, Lublin, 119–126.

LEVINSCHI A.

1999 *Gräberfelder der späten Sîntana de Mureş-Černjachov-Kultur*, (w:) G. Gomolka-Fuchs, *Die Sîntana de Mureş-Černjachov-Kultur. Akten des Internationalen Kolloquiums in Caputh vom 20. bis 24. Oktober 1995*, Bonn, 23–32.

LISSAUER A.

1887 *Die prähistorischen Denkmäler der Provinz Westpreussen und der angrenzenden Gebiete*, Danzig.

- ŁĘGA W.
1958 *Handel między państwem rzymskim a Pomorzem nadwiślańskim od I w. przed n. e. do VI w. n.e.*, „Przegląd Archeologiczny” X, 5–86.
- MAĆZYŃSKA M.
1996 *West-Ost orientierte Körpergräber der Černjachov-Kultur*, „Materiały po archeologii, historii i etnografii Tawrii” 5, 338–342.
- MADYDA-LEGUTKO R.
1987 *Die Gürtelschnallen der Römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, B.A.R. International Series 360 (1986).
- MAGOMEDOV B.
2001 *Černáhovská kultura. Problema étnosa*, Monumenta Studia Gothica I, Lublin.
2008 *Coins as a Source of Insight on Chernyaki Tribes*, (w:) A. Bursche, R. Ciołek, R. Wolters (red.), *Roman Coins Outside the Empire. Ways and Phases, Context and Functions*, Collection Moneta 82, Wetteren, 171–178.
- MARGOS U.
2000 *Uwagi na temat genezy obrządku szkieletowego na Pomorzu na przełomie młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich*, (w:) T. Bochnak, R. Madyda-Legutko (red.), *Superiores Barbari. Księga ku czci Profesora Kazimierza Godłowskiego*, Kraków, 255–269.
- NATUNIEWICZ-SEKUŁA M.
2007 *Wczesnorzymskie szkieletowe pochówki o orientacji zachodniej z cmentarzyska w Weklicach, stan. 7, pow. Elbląg. Przyczynek do analizy zwyczajów pogrzebowych ludności kultury wielbarskiej*, (w:) M. Fudziński, H. Paner (red.), *Nowe materiały i interpretacje. Stan dyskusji na temat kultury wielbarskiej*, Gdańsk, 475–496.
- NIKITINA G.F.
1985 *Sistematika pogrebal'nogo obrada plemen černáhovskoj kul'tury*, Moskva.
- NOWAKOWSKI W.
1996 *Das Samland in der römischen Kaiserzeit und seine Verbindungen mit dem römischen Reich und der barbarischen Welt*, Veröffentlichungen des Vorgeschichtlichen Seminars Marburg, Sonderband 10, Marburg – Warszawa.
- OKULICZ J.
1970 *Studia nad przemianami kulturowymi i osadniczymi w okresie rzymskim na Pomorzu Wschodnim, Mazowszu i Podlasiu*, „Archeologia Polski” XV/2, 419–492.
- OSSOWSKI G.
1878 *O pomnikach przedhistorycznych Prus Królewskich*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1, 15–46.
1881 *Mapa archeologiczna Prus Zachodnich (dawniej Królewskich) z przyległymi częściami W. Ks. Poznańskiego: tekst objaśniający na podstawie badań dokonanych w latach 1875–1878*, Kraków.
- PETERSEN E.
1936 *Fragen der germanischen Besiedlung im Raume zwischen Oder und Weichsel in der Völkerwanderungszeit*, „Mannus” 28/1, 19–65.
- PETRAUSKAS O.V.
2009 *Čas po ôvi ta deâki osoblivosti rozvitku trupopokladen' iz zahidnoû oriëntaciëû v černâhivskij kul'turi (za dani mi mogil'nikiv Ukraïni)*, (w:) K. Myzgin (red.), *Ostrogothica. Sbornik naučnyh trudov k 10-letniû Germano-Slavânskoj arheologičeskoj êkspedicii Har'kovskogo nacional'nogo universiteta imeni V.N. Karazina*, Har'kov, 186–215.
- PIETRZAK M., ROŹNOWSKI F.
1996 *Niezwykłe pochówki z późnego okresu rzymskiego z Pruszcza Gdańskiego, stanowisko 5*, (w:) W. Nowakowski (red.), *Concordia. Studia ofiarowane Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, Warszawa, 193–198.
- PIETRZAK M., ROŹNOWSKI F., CYMEK L.
2008 *Doppelkörpergräber in der Wielbark-Kultur am Beispiel des Gräberfeldes in Pruszcz Gdański, Fdst. 5*, (w:) B. Niezabitowska-Wisniewska i in. (red.), *The Turbulent Epoch. New Materials from the Late Roman Period and the Migration Period*, t. II, Lublin, 241–253.

- ROMANOWSKI A.
2007 *Znaleziska monet rzymskich z terenów kultury wielbarskiej na Podlasiu, prawobrzeżnym Mazowszu i zachodniej Białorusi*, „Wiadomości Numizmatyczne” LI/1, 29–53.
- SCHINDLER R.
1940 *Die Besiedlungsgeschichte der Goten und Gepiden im unteren Weichselraum auf Grund der Tongefäße*, *Quellen-schriften zur ostdeutschen Vor- und Frühgeschichte* 6, Leipzig.
- SCHWANDT W.
1905 *Westpreussische Münzfunde*, (w:) *Beiträge zur Landeskunde Westpreussen. Festschrift zum XV. deutschen Geographentag in Danzig überreicht vom Ortsausschuss*, Danzig, 126–148.
- SŁOWNIK...
1880 *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. I, F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski (red.), Warszawa.
- STRZELCZYK J.
1984 *Goci – rzeczywistość i legenda*, Warszawa.
- SYMONOVIČ Ě.A., KRAVČENKO N.M.
1983 *Pogrebal'nye obrady plemen černáhovskoj kul'tury*, *Arheologičeskij SSSR. Svod arheologičeskich istočnikov* D1–22, Moskva.
- TEJRAL J.
2000 *The Problem of the Primary Acculturation at the Beginning of the Migration Period*, (w:) M. Mączyńska, T. Grabarczyk (red.), *Die spätromische Kaiserzeit und die frühe Völkerwanderungszeit in Mittel- und Osteuropa*, Łódź, 5–31.
- TOPPEN M.
1870 *Alterthümer bei Hohenstein in Ostpreussen*, „Altpreußische Monatsschrift” 7, 13–42.
- WAJLER A., SIKORSKA-NOWACKA B.
2004 *Zarys historii Muzeum w Grudziądzu*, (w:) Wajler, A. (red.), *120 lat Muzeum w Grudziądzu*, Grudziądz, 7–17.
- WALENTA K.
1981 *Obrządek pogrzebowy na Pomorzu w okresie późnolateńskim i rzymskim*, *Archaeologia Baltica* V, Łódź.
2007 *Kręgi kamienne na cmentarzyskach kultury wielbarskiej na Pomorzu i ich związek z obrzędami i praktykami kultowymi*, (w:) M. Mączyńska, A. Urbaniak (red.), *Okres rzymski i wędrówek ludów w północnej Polsce i materiały z konferencji „Cmentarzyska z okresu rzymskiego jako miejsca kultu”, Białe Błota, 17–19 maja 2000 r.*, „Folia Archaeologica” 25, 129–154.
- WERNER J.
1988 *Dančeny und Brangstrup. Untersuchungen zur Černjachov-Kultur zwischen Sereth und Dneestr und zu den 'Reichtumszentren' auf Fünen*, „Bonner Jahrbuch” 188, 241–286.
- WOLFRAM H.
2003 *Historia Gotów*, Warszawa – Gdańsk.
- WOŁĄGIEWICZ R.
1977 *Kręgi kamienne w Grzybnicy*, Biblioteka Popularnonaukowa 3, Koszalin.
1981a *Kultura oksywska i wielbarska*, (w:) J. Wielowiejski (red.), *Prahistoria ziem polskich*, t. V: *Późny okres lateński – okres wpływów rzymskich*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 135–178.
1981b *Kultura wielbarska – problemy interpretacji etnicznej*, (w:) T. Malinowski (red.), *Problemy kultury wielbarskiej*, Słupsk, 79–106.
1986 *Die Goten im Bereich der Wielbark-Kultur*, „Peregrinatio Gothica, *Archaeologia Baltica*” VII, 63–98.
- ZIELIŃSKI J.
1899 *Przyczynek do mapy archeologicznej gub. Płockiej*, „Echa płockie i łomżyńskie”, r. II, nr 67 (145), 23 sierpnia 1899 r., 1–2.

ZIEMIŃSKA-ODOJOWA, W.

1999 *Niedanowo. Ein Gräberfeld der Przeworsk- und Wielbark-Kultur in Nordmasowien*, Monumenta Archaeologica Barbarica VII, Kraków.

MARCIN WOŹNIAK

GRAVES AND THE STONE CIRCLE FROM BŁĘDOWO, THE WĄBRZEŻNO DISTRICT
(FORMER BLANDAU, KR. CULM)

In March 1876 Constantin Florkowski carried out amateur excavations of a stone circle near the village of Błędomo (former Blandau, Kr. Culm) (Fig. 1). He discovered human burials in its centre. This interesting stone circle is the only feature of that kind which was recorded on the eastern side of the River Vistula. Its diameter was about 15 m and it was composed of 26 small boulders, arranged regularly at the intervals of about 1 m (Fig. 2). In its centre, there stood a large stela which was 2.4 m high and 1.6 m wide, with smaller stones placed around it. Between them, there were two crudely made clay vessels, filled with ash and fragments of burnt human bones. Ca. 30 cm below, in the sand, there lay a human skeleton. It was deposited in a straight (possibly supine) position, and it was oriented along the E-W axis, with its cranium to the west. On its right side, near the chin, a coin of Theodosius I was found (Fig. 3). This coin allows to date this burial to Phase C₃-D, that is considerably later than the circle itself. Based on analogies to similar constructions from Pomerania, the circle is to be rather dated to the younger phase of the Early Roman Period. The chronology of both clay vessels, which were referred to as cinerary urns in the source publication, cannot be determined.

The inhumation burial differs from funeral rites which were used by the population of the Wielbark Culture in the Late Roman Period and the early phase of the Migration Period. At that time, however, graves oriented along the E-W axis are recorded in the Černáňov Culture and the Sântana de Mureş Culture. Moreover, they are also found in other areas of the European Barbaricum, although in smaller numbers. In the case of both mentioned cultures, similar graves are related to later phases of usage of cemeteries. As a rule, their furnishings are poorer than those of burials oriented along the N-S axis. This fact was interpreted by some scholars as evidence for the appearance of Christendom in these territories. Regrettably, this attractive hypothesis cannot be verified in the case of the burial from Błędomo.

The presence of the coin from the end of the 4th c. AD in the grave of the Wielbark Culture is completely exceptional. The custom of depositing coins in burials of this culture is mainly dated to Phases C_{1b}-C₂ and it gradually disappears at the end of this period. Later finds which can be related to burials are recorded only sporadically. The location of the find near the chin may imply that the coin fulfilled the role of a grave good, a so-called Charon's obol.

Finds of bronze coins dating from the last quarter of the 4th c. AD in the territory of the Wielbark Culture are rare. These are mostly stray finds. They concentrate almost exclusively in Pomerelia, in the Elbląg Heights and in the northern part of the Land of Chełmno. It seems that they may be associated not only with trade-related contacts. By virtue of peace treaties made at the end of the 4th c. between the Empire and the Goths, in exchange for protection of the frontiers and providing armed contingents, Gothic tribes were granted, i.a., an opportunity to settle within the frontiers of the Empire and received money subsidies. Perhaps the coin from Błędomo is a trace of subsidies paid to the Goths for their allied services, whose value reached its peak in the 5th c. AD. A similar possibility was mentioned in the context of finds from the Černáňov Culture.

The burial from Błędomo should be most probably related to influences reaching the territory of Pomerelia from the territories of the Černáňov Culture or the Sântana de Mureş Culture. Numerous elements which point to intense relations of the Land of Chełmno with south-eastern Europe at the end of Antiquity testify to a significant role of the local society in contacts with the outer world. The inhumation grave discovered in the stone circle at Błędomo perfectly fits into this image.

Translated by Grzegorz Żabiński